

Az Országos Széchényi Könyvtár alapítólevele

BERLÁSZ JENŐ

Kollányi Ferenc a Széchényi Könyvtár történetéről szóló művének (*A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára 1802—1902. I. k. Budapest, 1905.*) 59—68. lapjain részletes tájékoztatást nyújt arról a hivatalos eljárásról, amelyet Széchényi Ferenc 1802 márciusában a nemzeti könyvtár felállítása érdekében megindított.

A rendi világban hosszú közigazgatási utat kellett megjárnia minden országos jelentőségű ügynek, amíg gyakorlati megvalósulásra juthatott. Akármely hatóságtól (megyétől, várostól) indult is ki, felülvizsgálatra felkerült a Budán működő kormányhatósághoz, a magyar kir. helytartótanácsához, innen pedig végső döntés céljából a király elé, pontosabban a király bécsi „kabinetirodájába”, a magyar kir. udvari kancelláriába. Ennek a két politikai szervnek, a helytartótanácsnak és a kancelláriának az országos jog alapján minden esetben hivatalos véleményt kellett nyilvánítnia. E nélkül uralkodói végzés nem jöhetett létre. Meg kell azonban jegyezni, hogy *Mária Terézia* óta volt az uralkodónak egy nem alkotmányos, titkos véleményező szerve is, az ún. államtanács (Staatsrat). Mielőtt bármely királyi elhatározás megszületett volna, a fentebb említett kormányservi állásfoglalásokat az államtanács is áttanulmányozta; tulajdonképpen ez volt az a fórum, amely a királyi döntéseket sugalmazta. Formailag azonban az uralkodó mindig a helytartótanács és a kancellária véleményét mérlegelte. Így történt olyankor is, ha valamely folyamodvány közvetlenül a királyhoz volt intézve. Az ilyen ügyiratot az udvari kancellária leküldte a helytartótanácsához javaslattevével végett, majd a visszaérkező aktához maga is megjegyzéseket fűzött.

Széchényi Ferenc könyvtáralapítási ügye is megjárta ezt a hivatalos utat. A kezdeményező lépés — mint említettük — 1802 márciusában történt, amikor *Széchényi* terjedelmes folyamodványt intézett *Ferenc* királyhoz azzal a kérelemmel: engedje meg, hogy a magyar kultúra fejlődését reprezentáló s egyben előmozdítani hivatott különleges könyvgyűjteményét s annak kiegészítő részeit az országnak ajándékozza úgy, hogy az bármely érdeklődő számára nyilvános könyvtárral szolgálhasson. Ezt a német nyelven megírt folyamodványt *Kollányi* magyar fordításban csaknem szó szerint közli idézett művének 59—65. lapjain. Ugyancsak bőven ismerteti a helytartótanácsnak e kérdésben 1802. április 26-án nyilvánított álláspontját, valamint az udvari kancelláriának ehhez csatolt észrevételeit (66—67. l.). Ezután röviden megemlíti az államtanács bizalmas véleményét, majd átírva is, fakszimilében is közreadja a legfelsőbb elhatározás szövegét (68. l.).

Végül megjegyzi, hogy e királyi elhatározásról, a nemzeti könyvtár életrehívásának engedélyezéséről az udvari kancellária július 2-án értesítette *Széchenyit*.

A dolgoknak ebben a stádiumában kerülhetett csak sor *Széchenyi* Ferenc részéről a tulajdonképpeni alapítólevél kiállítására. De még most is hónapokig tartott, amíg a létesítendő könyvtár elhelyezésének, felállításának és a személyzet biztosításának kérdései elrendeződtek. November 25-e lett, mire alapító oklevélét *Széchenyi* a bécsi udvari kancelláriában benyújthatta s kérhette ennek királyi megerősítését és ünnepélyes diploma formájában való kiadását. Ekkor azonban az akció már tulajdonképpen be is fejeződött. A kérelmezett diplomát a kancellária már a következő napon kiállította.

Kollányi műve mindezekről a mozzanatokról is híven beszámol, ámde előadása ebben a szakaszban feltűnően összeszűkül: nemcsak az iratok megfelelő terjedelmű tartalmi bemutatásától tekint el, hanem idevágó fontos tudnivalók közlésétől is. Minthogy az alapítólevél minden fontos kérdése szerepelt már a *Széchenyi*-féle márciusi felajánló iratban is, *Kollányi* számára feleslegesnek tűnt ezzel a végső okmánnyal való tüzetes foglalkozás. A pozitívista történetíró csak az adatok egyezésére figyelt, az alapítólevél fogalmazásában kifejeződő mélyebb történeti értelemnek nem tulajdonított fontosságot. Ezért tekintett el az alapítás szóban forgó legfontosabb dokumentumainak szerényebb ismertetésétől is, sőt attól is, hogy levéltári lelőhelyüket és jelzetüket közölje. Pedig a hivatalos eljárás előkészítő fázisainál ezt minden esetben megtette.

Az a kutató, aki az elmúlt években *Kollányi* munkájából kiindulva közelebb-ről akarta tanulmányozni a Széchenyi Könyvtár alapítását megerősítő eredeti királyi diplomát, ehhez nem juthatott hozzá. Bár tudott dolog volt, hogy az oklevél kiállítását *Széchenyi* Ferenc annak idején két példányban kérte, s hogy ezek egyikét az Országos Széchenyi Könyvtárban, másikát saját családi levéltárában helyeztette el — egyik példány sem volt megtalálható. A Széchenyi Könyvtárban csak szájhagyományként élt az alapítólevél emléke, hollétéről nem tudtak. Hasonló volt a helyzet az Országos Levéltárban őrzött Széchenyi-levéltárban is. Ennek, a háborús pusztulásból sértetlenül kikerült gazdag archívumnak vonatkozó helyén csupán az oklevél bádoggal volt meg, maga az oklevél ismeretlen idő óta hiányzott. Úgy látszott tehát, hogy az eredetileg kiállított királyi diploma mindkét példánya elveszett.

Az alapítólevél hiteles szövegét megismerni kívánó kutató számára így nem maradt más lehetőség, mint hogy az egykori kiállító hivatali szervnél, az udvari kancelláriai levéltárban keresse a fontos okmányt. Szerencsés esetben legalább a fogalmazványnak itt meg kellett lennie. A keresés valóban sikerrel járt. Az előadói ívvel nemcsak a fogalmazvány került elő, hanem annak mellékletei között megtalálható volt *Széchenyi* Ferenc eredeti, saját kezűleg aláírt és gyűrűspecsjével hitelesített adományozó nyilatkozata (*fassio donationalis*) és a királyi megerősítő diploma (*litterae consensuales*) egy tisztázati példánya is. Sőt az előadói íven utalást találtunk arra is, hogy a királyi diploma szövege be van vezetve a kancellária oklevélmásolati könyvébe, az ún. *Királyi Könyvekbe*, aminthogy az I. oszt. 60. kötetében a 829—832. lapon valóban elő is fordul.

A kancelláriai levéltár 10.950/1802. sz. aktája tehát kezünkbe adta az alapítólevél hiteles szövegét, sőt emellett birtokába juttatott bennünket még néhány kisebb jelentőségű, de a diploma létrejötte szempontjából nem egészen érdektelen

kronológiai adatnak is. Kiderült belőle, hogy a királyi jóváhagyás november 26-ikele tulajdonképpen a megszövegezés napja volt. Ekkor állította össze az illetékes kancelláriai fogalmazó az oklevél tervezetét. Ezután következett a díszes kivitelű ünnepélyes formájú diploma-példányok kiállítása: grafikusművésszel való megíratása és bekötetése. Ez kilenc napig tartott. Csak december 5-én került az ügydarab *Lányi József* kancelláriai tanácsos elé láttatásra és másnap, 6-án gróf *Pálffy Károly* kancellár kiadmányozására, illetőleg az uralkodó elé aláírásra. A végső hivatalos aktus, az expedíció pedig csak december 20-án történt meg.

A kutatásnak ebben a stádiumában úgy látszott, hogy az autentikus szöveg megtalálásával elértük az elérhető legtöbbet. A kancellária által ünnepélyes formában kiállított két eredeti diploma sorsa azonban teljesen bizonytalannak látszott. A lemondás mégis korai volt. Valamivel később ui. ez a kérdés is tisztázódott, sőt megkerültek maguk a diplomák is.

Az első kedvező fordulat a Széchényi Könyvtárban következett be. Itt 1966 szeptemberében az egyik páncélszekrényben bizalmas iratok csomagjában az igazgatási osztály vezetője, *Horváth Viktor* bukkant rá az elveszettnek hitt alapítólevélre, csakhogy különös módon nem a Széchényi Könyvtár példányára, hanem — a tulajdonbélyegző bizonyossága szerint — a *Széchényi-család* levéltárába tartozóra. Hogy ez mikor, milyen körülmények között került ide, nem lehetett megállapítani, amint hogy nem nyújt támpontot erre az Országos Levéltárban a *Széchényi-család* levéltárának megfelelő helyén levő őrjegy sem.

1967 nyarán újabb meglepetésként napfényre került az elveszettnek hitt másik diploma-példány is. Ezt a jelen közlemény írója találta meg az Országos Levéltár regnicolaris levéltárában, ahol a Magyar Nemzeti Múzeumot érintő alapítványi levelek, adásvételi szerződések, ajándékozó oklevelek után kutatott. Az „Archivum Regni, Ladula 10. Museum Nationale” jelzetű iratesomóban a No. 1. irat helyén egy utalólap feküdt „Lásd külön bádogtokban” felirattal. A raktárból kikért bádogtok — meglepő módon — a Széchényi Könyvtár alapítólevélét tartalmazta. E példánynak az *Archivum Regni*be vagyis az „ország levéltára”-ba kerülését a következőképpen lehet megmagyarázni. Amikor *József nádor* fáradozása következtében az 1808: VIII. tc. életre hívta a Magyar Nemzeti Múzeumot (amelybe az idáig önálló Széchényi Országos Könyvtár is beletagozódott), s amikor egy hatalmas arányú társadalmi mozgalom során közületek és magánszemélyek rengeteg új alapítványt tettek a Múzeum céljaira — *József nádor* a Múzeum patrónusa szükségesnek tartotta ezeket az alapítványi okmányokat, nagy pénzüsségeket és egyéb javakat felajánló okiratokat, mint országos érdekű, közvagyonot érintő dokumentumokat az ország levéltárában elhelyeztetni. Minden bizonnyal ebben az időben került ki a Széchényi Országos Könyvtár őrizetéből az intézet alapokmánya: a királyi megerősítő diplomának a könyvtár számára kiállított példánya is.

Kezünkben lévén immár a Széchényi Könyvtár alapítólevelének minden hiteles példánya, úgy véljük: ideje, hogy az alapítás után 165 esztendővel végre a tudomány s egyszersmind a nyilvánosság elé tárjuk ezt a nevezetes dokumentumot. Közreadjuk tehát mind az eredeti latin szöveget, mind ennek magyar fordítását.

Az alapítólevél már külső megjelenésével is kifejezni kívánja az alapítási aktus nagy jelentőségét: mindkét példány a legelőkelőbb, legünnepélyesebb for-

mában van kiállítva. A diploma alakjára nézve könyv. Anyaga pergamen, nagysága 33,5×26 cm, terjedelme 7 fólió, kötése vörös bársony. A pergamenlapok vastag sodrott aranyzsinórral vannak összefűzve; a gerinc mentén alul kivezetett zsinór végén 9,5 cm átmérőjű kerong alakú sárgaréz tok függ, benne Ferenc császár egyesített címerét ábrázoló vörös viaszpecséttel. Az alsó és felső kötéstábla széléhez fenn és lenn két-két (fehér és zöld színű) selyemszalag van erősítve kötelék gyanánt.

A diploma pergamenlapjai mindkét oldalukon egyforma fekete tusrajzú díszes kerettel vannak ellátva. Az egyes fólióknak mind a rectójuk, mind a versójuk be van írva. A szöveg általában fekete tusírású, kivéve az uralkodó nevét és címét, vagyis az ún. intituliatiót, valamint *Széchenyi* Ferenc nevét és tisztségeit tartalmazó sorokat, amelyek arany írásúak. Az 1^r fólión nagyméretű antikva típusú betűkkel csupán az intituliatio első tíz szava áll: NOS FRANCISCUS... SEMPER AVGVSTVS. Az 1^v oldalon díszes kurzív jellegű írással folytatódik az uralkodói cím, majd megkezdődik az ún. narratio: *Széchenyi* Ferenc könyvtár-ajándékozásának és hivatalos eljárásának ismertetése. Ezután (ff. 2^r—6^r) következik *Széchenyi* november 25-i nyilatkozatának szóról szóra való leírása, vagyis az alapítás indítékainak és intencióinak, illetve jogi feltételeinek részletes előadása. Végül (ff. 6^r—6^v) a királyi megerősítés, az ún. corroboratio szövege olvasható a keltezéssel és az uralkodó, a kancellár és a referendárius aláírásával (subscriptiones). Az oklevél utolsó lapján (f. 7^r.) az udvari kancelláriai levéltár igazgatójának feljegyzése áll a privilégiumnak a királyi könyvekbe történt bevezetéséről.

Mindezek előrebocsátása után sorra kerülhet az alapítólevél szövegének bemutatása. Megjegyeznivalónk itt csak annyi van, hogy a szöveg betűhív, vagyis pontosan követi a diploma írásmódját, nem változtatva sem a maiusculák sajátzerű használatán, sem az interpunkción. Csupán egy tekintetben engedtünk meg eltérést az eredeti formától: abban ti., hogy az oklevélnek bekezdésekkel meg nem szakított szövegét mi a világos áttekintés kedvéért szakaszokra bontottuk: nemcsak fő szerkezeti részeit különítettük el egymástól, hanem az alapítással kapcsolatos jogi feltételeket is caputokba sorakoztattuk, ugyancsak a keltezéseket.

Ami a magyar fordítást illeti, két eljárás kínálkozott: vagy az eredeti *stilus curialishoz* való szoros ragaszkodás, ami nehézkes, darabos, de történeti hangulatú mondatokat eredményez, — vagy a terjengős, bonyolult latin mondatoknak rövid, tömör magyar mondatokra való felbontása, a szövegnek mai magyar nyelven való megszólaltatása. Úgy éreztük helyesebben járunk el, ha az első, stílushű megoldást választjuk.

Íme tehát az eredeti latin nyelvű szöveg:

Nos Franciscus Secundus Dei Gratia Electus Romanorum Imperator, Semper Augustus, Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, et Slavoniae etc. Rex Apostolicus; Archidux Austriae; Dux Burgundiae, et Lotharingiae; Magnus dux Hetruriae; Magnus Princeps Transylvanicae; Dux Mediolani, Mantuae, Parmae etc. Comes Habsburgi, Flandriae, Tyrolis etc. etc.

Memoriae commendamus tenore Praesentium significantes quibus expedit Universis.

Quod fidelis noster nobis sincere Dilectus spectabilis ac Magnificus Comes Franciscus Szécsényi de Sárvári – Felső – Vidék, I. Ordinis Regio Neapolitani Sancti Januarii Eques, Camerarius et actualis noster intimus Status Consiliarius, per Regnum nostrum Hungariae Cubiculariorum nostrorum Regalium Magister, Comitatus Simeghiensis supremus Comes, nec n[on] Tabulae nostrae Septemviralis Assessor Die vigesima quinta Novembris anni labentis infrascripti in Archiducali Civitate n[ost]ra Vienna Austriae certam super consecrata coram fidei nostro nobis dilecto Egregio Josepho Lányi, I. Ordinis Sancti Stephani Regis Apostolici Parvae Crucis Equite, Consiliario nostro Aulico, et ad Cancellariam nostram Regiam Hungarico-Aulicam[m] Referendario, qua per Nos specialiter eatenus exmisso, pro Usu Regni nostri Hungariae deserviente propria sua Bibliotheca, reliquisque eo spectantibus Collectionibus, celebraverit, sigilloque et Subscriptione sua roboraverit, ac sine Repositionis ad Archivum Cancellariae nostrae Hungarico Aulicae exhibuerit Donationalem fassionem; supplicando, quatenus Nos desuper Consensum nostrum Regium clementer elargiri, Eidemque Comiti in authentico Documento extradare dignemur; Cuius quidem Donationalis fassionis Tenor sequitur in hunc modum:

Postquam Sua Caesareo Re[gi]a Apostolica Majestas erga humillimas meas preces non tantum clementer admittere, ut Bibliothecam partim ex impressis, partim e manuscriptis Operibus consistentem, Collectiones item Nummorum, Mapparum-geographicarum, Iconumque, atque Insignium, Res Hungaricas quocumque demu[m] sub respectu concernentium, aut cum his nexum habentium, quas plurium Annorum decursu multis curis sollicitudine, et profusis notabilibus impensis comparaveram, carae Patriae, in cujus sinu occasionem et modum omnia haec conquirendi nactus sum, ac publicae Utilitati, quam semper anhelavi, anheloque consecrare possim; veru[m] etiam propositas per me in supplice meo Libello Conditiones benignissime acceptando specialiter indulgere dignata sit, ut Custodem hujus Bibliothecae cum Cancellista et famulo e fundo Universitatis Regiae projectato per Consilium Regium Locumtenentiale Salario providendos, vita mea durante denominare valeam; Hinc ego praeattactam suppellectilem meam Litterariam parte quidem ex aliqua impresso iam Cathalogo provisam; alia vero sui parte Indicibus in Instrumento Resignatorio cum intervntu exmittendorum Regiae Universitatis Individuorum conficiendo circumscribendam carae meae Patriae et publicae Utilitati ac Commodo in perpetuum atque irrevocabiliter dono, trado ac resigno nullum Jus, nullamve Juris Proprietatem in dictam suppellectilem Litterariam mihi, Successoribusque meis reservando; sequentibus nihilominus per Suam Majestatem Sacratissimam uti supra attactum est, jam alioqui clementer acceptatis et ratihabitis sub Conditionibus:

Primo ut mihi integrum sit, Collectiones has, donec vixero propriis impensis augere, et pro eo ac licuerit ad perfectum Statu[m] perducere;

Secundo, liberum ad haec mihi sit omnia Opera, quae nova accessissent quotannis per impressa in mille Exemplaribus edenda Supplementa, propriis meis sumptibus divulgare. Et cum alioqui Auctores e singulo neo edito opere unum Exemplar Regiae Bibliothecae transmittere obligentur, is etiam qui Bibliothecae hujus Regiae Custos futurus est, obstrictus sit, idmodi neo editorum Operum Exemplaria quo haec etiam impresso Cathalogo inserantur, mecum communicare, idque eo fine, ut hoc pacto Cathalogus non tantum Accessione veterum Operum, in quorum Comparationem ego omne studium, et impensas conferre satagam, verum etiam iis Operibus, quae nova Typis vulgata fuerint (e quibus ipsi operum Auctores deinceps semper huic

etiam Bibliothecae Regni unum Exemplar mittere debeant) auctus ad plenam perducatur Consistentiam.

Tertio, Institutum isthoc nunc quidem directe a Sua Regia Serenitate Archiduce Domino Regni Palatino, in futura autem Tempora (quae Deus in longam Annorum seriem removere velit) a temporaneo Palatinali Officio, vacante autem hac Dignitate, a Regio Locumententali Consilio Hungarico pendeat, ut ita Instituto huic non tantum major existimatio ac Progressus concilietur, verum id ipsum ea etiam ratione instruat, ut pro eo, ac Majestati Suae Sacratissimae benigne visum fuerit, in communem, qui praestituto fini respondeat usum constabiliatur.

Quarto, licet aptissimus Musaeo huic Regni locus, ipsum Regiae Universitatis Bibliothecae Pestensis Aedificium esset; hae nihilominus, quas Patriae consecro Collectiones, cum iis, quae in Regia Bibliotheca Universitatis actu prostant nunquam commisceantur, aut uniantur; ut adeo, si Scientiarum Universitatem Pestinoalium aliquem in Locum transferri contingeret, Musaeum isthoc Regni eo semper in Loco consistere debeat ubi ipsum Dirigens Dicasterium Regni Sedem obtineurit.

Quinto, clara ac viva etiam num majorum meorum singularis in Regem et Patriam studii quemadmodum me etiam ut eorum vestigiis insisterem excitarunt, ita ut posteri etiam mei ad Imitationem Antenatorum suorum incitentur, sequens Inscriptio in Palatio Bibliothecae hujus Regni, exmisso baptismali meo nomine affigatur: Francisco II. Caes: Aug: Hung: Rege Josepho Archi: D: Austr: Prorege Bibliotheca Hungarica Familiae Comitum Szécsényi Patriae Sacrata Anno MDCCCII.

Sexto, ad Casum enascituae Officii Custodis nationalis hujus Musaei vacantiae mihi, meisque directis in horum autem Defectu collateralibus etiam Descendentibus Jus et Facultatem reservo, ut et ego, et dicti mei Descendentes, illi videlicet, qui occasione enatae Vacantiae maximum in regno munus obibunt, aut iam gesserunt, pro Officio Custodis et accedente iam clementissimo Regio Annutu Cancellistae etiam et famuli ac una Calefactoris tres obeundo huic munio aptos viros catholicae Religionis, potissimum autem eos, qui in educandis Prolibus meis aut Descendentium meorum de familia mea insigniter meriti essent sive hi Ecclesiastici, sive Saeculares fuerint, candidare, et altissimae Denominationi Regiae substernere possim, meique supradicti valeant. Quodsi autem tempore enatae idmodi Vacantiae nullus meorum directorum aut collateralium Descendentium in publico Servitio constitueretur, aut iam prius publicum Officium gessisset, eum in Casum Jus Individua pro Custodis, Cancellistae et Calefactoris Officio candidandi soli Dirigenti Regni Dicasterio delatum volo, ea tamen expressa cum Cautela, ut in Candidatione hoc etiam in Casu praecipua eorum habeatur Ratio, qui educandis Descendentibus meis se impenderent, aut impendissent.

Septimo, cum translatae per me in carae meae Patriae usum Collectiones alioqui semper eo in Loco asservandae sint, ubi ipsum Dirigens Regni Dicasterium residebit, nationale hoc Musaeum proprium semper Custodem, Cancellistam, et Calefactorem sub Inspectione tamen Bibliothecarii Universitatis futurum habere debet, neque unquam unus idemque Custos Bibliothecae Universitatis, et hujus Musaei Regni esse poterit. Caeterum idem hic Custos e Rationibus per me in supplice meo Libello deductis, et per Majestatem Suam Sacratissimam clementer probatis, Salarium suum altissimo Nutu eiectandum, ex Universitatis Regiae hung[aricae] fundo percipiet. Atque haec sunt, quae in carae mihi Patriae Emolumentum sponte ac benevole conferre me posse, honori et Solatio mihi duco, petendo: ut hae meae fassionales, et Donationis Litterae Tabulario excelsae Cancellariae Regiae Hungarico Aulicae

inferantur, eademque pro mei, meorumque Successorum Directione ac Securitate duplici in exemplo in forma Consensualiu[m] Regiarum ac Privilegii, cujus Exemplar unum sepefata Bibliotheca Nationali, aliud vero in Archivo meo reponetur, expediantur.

Dabam Viennae 25^a Novembris 1802.

Comes Franciscus Széchényi m. p.

(L. S.)

Nos itaque humillima supplicatione nostrae, quo suprafacta Majestati benigne exaudita, et admissa, praeinsertam Donacionalem fassionem authentice celebratam benigne confirmando, eidemque Consensum nostrum Regium elargiendo, eandem praesentibus Litteris nostris de Verbo ad Verbum sine Diminutione et Augmento aliquali insertam et inscriptam, Eidem Comiti Francisco Széchényi, et Ipsius Regni nostri futura pro Cautela necessariam sub secreto Sigillo nostro, quo ut Rex Hungariae Apostolicus utimur extradandam duximus, et concedendam.

Datum in Archiducali Civitate nostra Vienna Austriae Die vigesima sexta Mensis Novembris Anno Domini millesimo octingentesimo secundo; Regnorum nostrorum Romani, Hungariae item Bohemiae et reliquorum A[nn]o undecimo.

Franciscus m. p.

Comes Carolus Pálffy m. p.

Paulus Szldvy m. p.

Protocoll[at]um in Libro Regio 1-ae Classis, quod testatum redditur per Secretarium Aulicum et Archivi Directorem

Ludovicum de Jászvitz m. p.

Az alapítólevél szövegét magyarul a következőképpen tolmácsolhatjuk:

„Mi Második Ferenc Istennek kegyelméből mindenkor felséges választott római császár, Németország, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország és Szlavónia stb. apostoli királya, Ausztria főhercege, Burgundia és Lotharingia hercege, Etruria nagyhercege, Erdély nagyfejedelem, Milánó, Mantua, Párma stb. hercege, Habsburg Flandria, Tirol stb. grófja.

A jelen irat tartalmával emlékezetül adjuk, jelezve mindazoknak, akiket illet, hogy a mi őszintén kedvelt hívnk, tekintetes és nagyságos Sárvár-Felsővidéki Széchényi Ferenc gróf a nápolyi királyi jeles Szent Január-rendjének lovagja, kamarásunk és valóságos titkos államtanácsosunk, Magyarországon a mi kir. kamarásaink mestere, Somogy megye főispánja, valamint Hétszemélyes Táblánk ülnöke az alulírt folyó év nov. 25. napján főhercegi városunkban, Bécsben, Ausztriában kiváló kedvelt hívnk, Lányi József, Szt. István apostoli király jeles rendje kis keresztjének lovagja, udvari tanácsosunk és kir. magyar udvari kancelláriánknál előadónk, mint általunk erre nézve különlegesen kiküldött személy előtt, Magyarországon használatára szentelt és szolgáló saját könyvtáráról és ehhez tartozó egyéb gyűjteményeiről határozott adományozó nyilatkozatot tett s ezt pecsétjével és aláírásával megerősítette s megőrzés végett a mi magyar udvari kancelláriánk levéltárába benyújtotta, esedezvén, hogy mi erre nézve kir. jóvá-

hagyásunkat kegyesen megadni és neki a grófnak hiteles oklevélben kiadni kegyeskedjünk, mely adományozó nyilatkozatnak szövege pedig ezen módon következik:

Miután ő cs. kir. apostoli felsége legalázatosabb kérésem tekintetében, hogy ezt a részben nyomtatott, részben kéziratos művekből álló könyvtárt, valamint pénzermék, földrajzi térképek, képek s végül a magyar történelmet bármilyen szempontból érintő, vagy ezekkel kapcsolatban álló jelvények gyűjteményeit — melyeket több év során sok fáradsággal, gondnal és jelentős kiadásokba merülve szereztem meg — a drága hazának, melynek ölében mindezek összeszedésére alkalmat és módot találtam, és a közhaszonnak, melyre mindig törekedtem és töreksem, szentelhessem, — nemcsak kegyesen meghallgatni méltóztatott, hanem a folyamodványomban előterjesztett feltételeimet igen jóindulatúan elfogadva különösképpen megengedte, hogy ennek a könyvtárnak órét (egy) írnnokkal és szolgálával a kir. egyetemi alaphól a kir. helytartótanács által tervezett járandósággal ellátva, életem folyamán kinevezhessem; — ezért én előbb említett tudományos felszerelésemet —, mely egy részben már nyomtatott katalógusban van felsorolva, más részben pedig a királyi egyetem által kiküldendő egyének közreműködésével elkészítendő átadási lajstromban mutatókkal lesz körülírva, — édes hazámnak és a közösségnek hasznára és javára mindörökre és visszavonhatatlanul adományozom, átadom és átruházom, az említett tudományos felszerelésre nézve semmi jogot, vagy semmi jogigényt magamnak és utódaimnak fönn nem tartva, mégis az Ő legszentebb felsége által, mint föntebb említve volt, már egyébként kegyesen elfogadott és jóváhagyott következő feltételek alatt:

1. Hogy jogom legyen e gyűjteményeket, amíg élek, saját költségemen növelni és e tekintetben, amint lehetséges lesz, tökéletes állapotba hozni.

2. Ezen kívül legyen szabad nekem minden művet, amely (a könyvtárhoz) újként hozzájárul, évente 1000 példányban kiadandó nyomtatott kiegészítések útján saját költségemen közzétenni. Egyébként pedig, minthogy a szerzők az egyes újkiadású művekből egy példányt a kir. könyvtárnak kötelesek átadni, az is, aki majd e királyi könyvtár őre lesz, köteles legyen az ilyen új kiadású művek példányait velem közölni, hogy ezek is a kinyomtatott katalógusba beillesztesse nek; és pedig abból a célból, hogy eképpen a katalógus nemcsak a régi művek szaporulatával, — melyeknek megszerzésére én kész leszek minden fáradságot és költséget áldozni —, hanem még azon művekkel is növekedve, melyek újonnan nyomattak ki (melyekből maguk a művek szerzői ezután mindig ezen országos könyvtárnak is egy példányt kell hogy küldjenek) a teljesség állapotába kerüljön.

3. Ez az intézmény pedig most egyenesen Ő kir. hercegségétől, az ország nádor urától, a jövő időkben pedig (melyeket Isten hosszú évek sorára tartson vissza) a mindenkori nádori tisztségtől, e méltóság üresedése esetén pedig a m. kir. helytartótanácsától függjön, hogy így ennek az intézménynek ne csak nagyobb megbecsülés és fejlődés biztosíttassék, hanem Őfelsége kegyes tetszése szerint úgy is rendeztessék be, hogy a kitzűzött célnak megfelelő közhasználatra megerősödjék.

4. Ámbár az országnak e múzeuma számára legalkalmasabb hely maga a királyi pesti egyetemi könyvtár épülete, mégis ezek a gyűjtemények, amelyeket a hazának szentelek, azokkal, amelyek a kir. egyetem könyvtárában ténylegesen léteznek, soha ne kevertessenek össze s ne egyesíttessenek — hogy így, ha a tudo-

mányegyetemet Pestről valamely más helyre áttenni határoznák el, ez az országos múzeum mindig ugyanazon a helyen maradjon, ahol az irányító országos kormány-szerv székhelyét tartja.

5. Hogy pedig őseim király és haza iránti különleges buzgóságának még most is fényes és élő példái, melyek engem is arra ösztönöztek, hogy az ő nyomdokukon kitartsak, úgy utódaimat is őseik utánzására serkentsék, — ezen országos könyvtár palotájában keresztnevem elhagyásával a következő felirat helyeztessék el: A gróf Széchényi-család magyar könyvtára II. Ferenc császári felségének, Magyarország királyának, József ausztriai főherceg nádornak idejében, 1802-ben a há-zának szentelve.

6. E Nemzeti Múzeum örének hivatalában előforduló üresedés esetére magam és egyenes, ezek hiányában pedig oldalági leszármazóimnak jogot és lehetőséget tartok fenn, hogy mind én, mind említett leszármazóim, azok ti. akik a felmerült üresedés alkalmával a legmagasabb tisztséget fogják az országban betölteni, vagy már olyant viseltek, — az ör hivatalára, valamint mostmár a legkegyesebb királyi jóváhagyás birtokában, az írnok, szolga és egyben fűtő állásának betöltésére három alkalmas katolikus vallású férfit — elsősorban pedig azokat, akik gyermekeim, vagy leszármazóim gyermekeinek nevelésében családom körül jeles érde-meket szereztek, legyenek ezek akár egyháziak, akár világiak — jelölhessünk és legmagasabb királyi kinevezésre felterjeszthessünk. Ha pedig az efféle felmerült üresedés idején egyenes vagy oldalági leszármazóim közül senki sem állna közszol-gálatban, vagy már előbb nem viselt volna közhivatalt, erre az esetre az őri, írnoki és fűtői állásra jelölésben a jogot osztatlanul egyedül az igazgató országos kor-mányszékre akarom ruházni azzal a kifejezett megszorítással azonban, hogy még ebben az esetben is a jelölés során azokat vegyék különös számításba, akik leszármazóim nevelésével foglalkoztak vagy foglalkoznak.

7. Noha az általam kedves hazám használatára bocsátott gyűjtemények egyébként mindig azon a helyen őrzendők meg, ahol maga az igazgató országos kormány székhelye lesz, ennek a Nemzeti Múzeumnak a jövőben — bár az egyete-mi könyvtár felügyelete alatt — mindig saját őre, írnoka, fűtője kell hogy legyen, és soha ugyanaz (a személy) az egyetemi könyvtárnak és ennek az Országos Múze-umnak őre nem lehet. Egyébként ugyanez az ör az általam felségfolyamodványom-ban kifejtett és Ő legszentebb felsége által kegyesen jóváhagyott okokból, a legmagasabb hozzájárulás alapján kiutalandó fizetését az ország magyar egyetemé-nek alapjából fogja felvenni. Megtiszteltetésnek és örömmnek tartom, hogy mindezt kedves hazám hasznára önként és jóakaratólag hagyományozhatom, kérvén hogy e nyilatkozatom és adománylevelem a fenséges magyar kir. udvari kancellária irattárába helyeztessék, és ugyanaz magam és utódaim tájékoztatására és biz-tontságára kettős példányban királyi hozzájárulás és kiváltságlevél formájában állítassék ki, melynek egyik példánya a gyakran említett Nemzeti Könyvtárban, másika pedig az én levéltáramban fog elhelyeztetni.

Kelt Bécsben, 1802. november 25-én Gróf Széchényi Ferenc sk. (P.h.) Mi azért a Felségünk elé fentebb ekképpen előterjesztett legalázatosabb könyörgést kegyesen meghallgatva és elfogadva, az előzetesen benyújtott, hitelesen kiállított ajándékozó nyilatkozatot kegyesen megerősítve, és arra királyi jóváhagyásunkat megadva, ugyanazt jelen iratunkba szóról-szóra, bárminemű kihagyás és hozzá-tétel nélkül beillesztve és beírva, mint amely országunk jövőendő biztosítékaként is szükséges, — ugyanazon gróf Széchényi Ferencnek titkos pecsétünk alatt,

melyet mint Magyarország apostoli királya használunk, jónak láttuk kiadni és engedélyezni.

Kelt főhercegi városunkban, Bécsben, Ausztriában, november hó 26. napján az Úr 1802. esztendejében, római, magyar- és csehországi és egyéb uralmunk 11. évében.

Ferenc sk.

Gróf Pálffy Károly sk.
Szlávy Pál sk.

Feljegyezve az I. osztályú királyi könyvben, melyről bizonylat kiadatik

Jászvitz Lajos sk.
udv. titkár és levéltári
igazgató által"

Ime az okmány, amely a XIX. század elején útjára induló magyar tudományosság egyik első legfontosabb feltételét, a nemzeti könyvtárt biztosított jogi alapokra helyezte. Az oklevélben előforduló intézkedések egyike-másika — kisserűségénél, vagy feudális korlátozottságánál fogva — ma már talán mosolyra indít, de nem feledhetjük, hogy mégis ezek a gondoskodások tették lehetővé az abszolutizmus évtizedeiben az intézet fennmaradását s szolgáltak alapjául kibontakozásának.

Az alapítólevélben foglalt feltételek gyakorlati jelentősége 1867 után inkább már csak jelképes volt. A polgári társadalmi rendben állami költségvetési szervvé átalakult Nemzeti Múzeum és a kebelébe tartozó Országos Széchényi Könyvtár számára egyre inkább eljelentéktelenedtek azok a szabályozások, amelyeket *Széchényi* Ferenc oly körültekintően s annyi aggodalommal fogalmazott meg.

Die Stiftungsurkunde der Széchényi-Nationalbibliothek

J. BERLÁSZ

Die Stiftungsurkunde der Széchényi-Nationalbibliothek hat *Franz II.*, deutsch-römischer Kaiser und König von Ungarn, in Wien am 26. November 1802 unterzeichnet. Der Stifter, Graf Ferenc *Széchényi* erhielt dieses bedeutende Dokument in zwei Exemplaren. Beide waren feierlich ausgestattet, mit hängendem Siegel bekräftigt und in rotem Samt gebunden. Die eine Urkunde erhielt dann das neue Institut, die Nationalbibliothek, die andere liess *Széchényi* in seinem Familienarchiv aufbewahren.

An der Hundertjahrfeier der Stiftung, im Jahre 1902 erschien aus der Feder eines namhaften ungarischen Historikers eine Monographie, die die erste Periode der Geschichte der Széchényi-Nationalbibliothek behandelte. (*Ferenc Kollányi: A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára 1802—1902. I. Bd. Budapest, 1905*). Das Werk unterrichtet uns ausführlich über sämtliche Umstände der Gründung und bespricht auch die wichtigsten Urkunden, die im Zusammenhang mit dem administrativen Verfahren der Gründung entstanden sind. Der Stiftungsurkunde wurde aber verhältnismässig wenig Aufmerksamkeit gewidmet. Ausser einer kurzen Inhaltsangabe behandelte der Verfasser sie nicht. Auch seitdem wurde eine gründlichere Analyse oder Darstellung der Stiftungsurkunde von niemandem unternommen.

Inzwischen, während der vergangenen sechzig Jahre, schienen beide Exemplare der Urkunde verlorengegangen zu sein. Man dachte lange, dass sie vernichtet wurden. Im Jahre 1966 und 1967 wurden sie aber wieder aufgefunden.

Dieses Ereignis gab dem Verfasser den Anlass, das wichtige Dokument der wissenschaftlichen Öffentlichkeit vorzustellen.

Der Verfasser dieses Beitrages entdeckte das unter den Akten der damaligen ungarischen Hofkanzlei aufbewahrte Originalkonzept und die in der Kanzlei zurückgebliebene Abschrift der Stiftungsurkunde. Zur Ausgabe des lateinischen Urtextes und zur ungarischen Übersetzung hat der Verfasser auch diese beiden Funde herangezogen.

Die historische Bedeutung der Urkunde liegt darin, dass die in diesem Dokument gesicherten juristischen Garantien und materiellen Fürsorgen die Erhaltung der Bibliothek ermöglicht und eine Grundlage für ihre spätere vielseitige Entwicklung gebildet haben.